

УДК 37.016:911.2:[37.091.26]

ЛЮДМИЛА ТИМЕНКО

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ТА ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ "ГЕОГРАФІЯ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ"

У статті окреслено місце тестового контролю знань учнів у процесі вивчення курсу "Географія материків і океанів". Визначено, на яких дидактичних принципах складаються тестові завдання, проаналізовано, як вони сприяють розвитку пізнавальної активності учнів, окреслено 4 рівні якості навчальних досягнень учнів.

***Ключові слова:** тести, дидактичні принципи, рівні якості навчальних досягнень, пізнавальна діяльність, пізнавальна активність учнів, курс "Географія материків і океанів".*

Постановка проблеми. Освіта України на сучасному етапі перебуває у процесі модернізації; спрямованої на входження до європейського і світового освітнього простору. Не секрет, що рівень освіти наших громадян, який засвідчується кваліфікаційним документом про закінчення шкіл різного ступеня – вищої (дипломи) і середніх (атестати зрілості), не визнаються автоматично в зарубіжних країнах (ЄС та в Північній Америці). Оцінки, які поставлені в цих документах, у зарубіжних країнах для наших випускників шкіл різного типу значення не мають.

У світлі приєднання України до країн Європейської спільноти зазначений факт акцентує на проблему недосконалості визначення якості вітчизняної освіти, а отже – вимірювання навчальних досягнень (рівня освіченості) учнів і студентів відповідно до зарубіжних стандартів [5].

Відомо, що якісними характеристиками пізнавальної діяльності є пізнавальна активність і пізнавальна самостійність, які взаємозумовлені та взаємозв'язані, але не тотожні. Пізнавальна активність виявляється в характері сприймання, реакції на нові знання, кількості пізнавальних завдань тощо.

Пізнавальна активність спрямовує учнів на ініціативне оволодіння знаннями, докладання вольових зусиль у вирішенні поставлених завдань [8].

Учителеві необхідно на кожному уроці шукати відповідні методичні шляхи формування пізнавальних інтересів учнів. Як відзначав В.О. Сухомлинський, процес "підходів", "підкопів" до сутності природи речей і їх причинно-наслідкових зв'язків є головним джерелом інтересу.

Успішне розв'язання цих складних питань вимагає від учителя творчого підходу до своєї праці. Він готує дидактичні матеріали, створює проблемні ситуації, добирає наочність; усе це під час вивчення навчального матеріалу на уроці спонукає школярів до активного мислення. Досвід роботи вчителів показує, що певна сукупність дидактичних умов забезпечує ефективність навчання, сприяє розвитку в учнів пізнавальних інтересів.

Пізнавальна самостійність завжди спрямована на засвоєння нових знань, передбачає готовність учнів до пошукової роботи, а пізнавальна активність має місце як під час засвоєння знань, так і під час їх відтворення та закріплення [8].

Має сенс простежити за пізнавальною діяльністю учнів у процесі вивчення курсу "Географія материків і океанів". Цей курс, зазвичай, цікавий для вивчення у дітей 7-го класу. Діти з великим задоволенням вивчають життя, побут, національні традиції жителів різних країн. Отже, його активізуючий потенціал досить високий.

Розвиток пізнавальної діяльності учнів займає значне місце у процесі вивчення курсу "Географія материків і океанів". Використання у навчальному процесі систем проблемних і пізнавальних задач, евристичних методів, проектів, стимулювання і розвиток пізнавальних потреб, інтересів учнів, можливість використання різних джерел інформації – все це сприяє формуванню як пізнавальної активності, так і пізнавальної самостійності учнів.

Важливою умовою формування пізнавальної самостійності учнів є виконання самостійних завдань. У психолого-педагогічній літературі відзначається, що самостійні роботи – один із засобів пізнавальної діяльності учнів у оволодінні знаннями. Учні, які не виявляють самостійності у навчанні, одержують формальні знання.

Самостійна робота – засіб залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності. Самостійна робота на уроках вимагає від учнів активного мислення і застосування набутих раніше знань, умінь і навичок, цілеспрямованого подолання труднощів, що виникають при цьому [8].

Ми виокремили три види самостійних робіт, які найбільшою мірою сприяють формуванню пізнавальної активності учнів:

- а) тренувальні вправи (вчитель допомагає учням виконувати їх);
- б) напівсамостійні завдання (вчитель пояснює учням, як виконувати ці завдання, підказує способи їхнього розв'язання);
- в) творчі завдання (учні виконують їх самостійно).

У процесі виконання будь-яких видів самостійних робіт завжди допомогу учням подає вчитель. Він ставить посильні завдання і озброює учнів прийомами розумової діяльності. До таких прийомів належать уміння оперувати поняттями, порівняннями, визначати причини, наслідки, закономірності.

Порівняння – це зіставлення предметів і явищ дійсності, визначення подібності і різниці між ними. При виявленні причинно-наслідкових зв'язків у природі учні повинні дотримуватися такої послідовності: а) пізнання причин; б) встановлення закономірностей у явищах природи (на основі зв'язку причин і явищ).

Виходячи з цього, ми запропонували учням самостійні роботи, які містили в собі тренувальні вправи, напівсамостійні і самостійні творчі завдання.

Спочатку на уроці учням пропонувалися готові завдання, і вони відтворювали їх за допомогою тренувальних вправ; потім давалися напівсамостійні завдання: частину знань учитель подавав учням у готовому вигляді, а частину вони здобували самостійно. Далі викладач формулював проблему, підказував шляхи її розв'язання. Учні самостійно, але під контролем учителя виконували це завдання. Під кінець уроку учні на основі раніше вивченого навчального матеріалу самостійно ставлять проблеми і розв'язують їх.

Залежно від того, які запитання самостійних робіт учні розв'язували, визначався рівень їхнього прагнення до виконання більш складних пізнавальних проблемних завдань, а залежно від результатів виконання – рівень пізнавальної самостійності учнів.

У процесі пізнання емоції відіграють роль стимулів при формуванні пізнавальних інтересів, активізують мислення. Почуттєва, емоційна сфера учня діалектично взаємозв'язана з розумовою, раціональною діяльністю. Як почуття, емоції разом з мислительною діяльністю відіграють активну роль у процесі пізнання. Процес пізнання починається з відчуттів, з чуттєвого досвіду, йде до абстрактно-логічних узагальнень і далі до практичної діяльності. Чим сильніші почуття, тим активніша діяльність людини, чим сильніша думка, тим розумніше використовуються почуття, тим продуктивнішою є діяльність людини.

Щоб зацікавити учнів навчальним предметом, учителю необхідно зосередити на цьому їхню волю, думки, пам'ять, почуття і уяву. Вчитель повинен сам глибоко знати матеріал, уміти передати учням свій інтерес і внутрішню схвильованість, щоб не тільки оволодіти увагою учнів, а й захопити їх.

Значну роль у цьому досить складному процесі можуть відігравати тести як одна із форм локального контролю знань учнів та спонука до розвитку їхньої пізнавальної активності.

Тест – від англійської (test) – це проба, випробування, дослідження. У педагогіці, як правило, під цим словом розуміють певні завдання, за результатами виконання яких роблять висновки про знання, вміння, навички учнів з певного розділу або ж цілого навчального предмету [1].

Багато учителів географії використовують форму контролю у вигляді тестів. Це можуть бути тести за певною темою розділу, або ж підсумкові тести ("Країни Європи", "Країни Азії" та ін.).

Під час складання тестів з курсу "Географія материків і океанів" ми спиралися на певні дидактичні принципи [2].

Так, принцип науковості передбачає наступне: навчальний матеріал, який ліг в основу тестів, повинен відповідати розумовим можливостям дітей, цільовим установкам навчального закладу (профільна чи загальноосвітня школа).

Принцип природовідповідності передбачає, що параметри навчального матеріалу, які відображені в тестах, повинні відрізнятися у профільній школі (або профільних класах) від загальноосвітньої. У профільних школах (класах) кількість навчальних параметрів мусить бути максимальною (теоретичні елементи знань, практичні елементи знань, самостійна робота учнів). Тут контролюються практичні елементи знань як репродуктивного, так і творчого характеру. В загальноосвітній школі в основному контроль здійснюється за

репродуктивними знаннями, а творчі розраховані на певний потенціал окремих учнів.

Принцип доступності. Це, перш за все, зрозумілість, простота у формулюванні питань та завдань тестів відповідно до їхніх рівнів. Кожен учень, зважаючи на свої розумові й фізичні сили, вибирає найбільш оптимальний ритм навчання, проектуючи його на майбутню оцінку.

Принцип демократичності дає змогу учням вільно висловлювати свої думки й позицію стосовно запропонованих питань або ж завдань у тестах. Особливо це стосується завдань IV рівня, де учень повинен, використавши набуті знання, інтерпретувати їх у творчій роботі (наприклад, тести, де є запитання "Як ти вважаєш?", "Яка твоя думка?" і т.д.).

Принцип наступності характеризується тим, що навчальний матеріал, закладений у тестах, повинен спиратися на попередні знання, вміння, які учні здобули. Учень, переходячи від одного рівня до іншого, розв'язуючи тестові завдання, набуває не тільки кількісну, але й якісну суму знань.

Спираючись на дидактичні принципи, ми визначили 4 рівні якості навчальних досягнень учнів з курсу "Географія материків і океанів" і заклали їх у зміст тестів [3; 6].

I рівень – це певне елементарне орієнтування учня у навчальному матеріалі. Його проявом є здатність відрізнити певні позначки на карті, знати власні географічні назви певних об'єктів. У деяких класифікаціях цей рівень називають "розрізнення". Відповідь на запитання I рівня повинна бути однозначною: "так" чи "ні", або ж вибрати один об'єкт із 2-х запропонованих. Так, наприклад: "Чи є Німеччина федерацією?" Відповідь: а) "так"; б) "ні". "Яка столиця Японії?" Відповіді: а) Токіо; б) Сеул.

II рівень. Як і I, II рівень спрямований на уміння учнів ідентифікувати предмети, географічні об'єкти. Інколи цей рівень називають "запам'ятовування", оскільки він спрямований на здатність учнів запам'ятовувати назви географічних об'єктів, певні умовні знаки і т.д.

Наприклад: 1. "У якій країні знаходиться найбільша гора світу Еверест?"

а) Непал; б) Шрі-Ланка; в) Китай.

III рівень. Цей рівень передбачає орієнтацію учня в природничо-наслідкових зв'язках, механізмах перебігу явищ (процесів), вміння кваліфікувати предмети за суттєвими ознаками. Іншими словами, учень, відповідаючи на запитання або ж завдання III рівня, повинен не просто відтворити те, що запам'ятав, але й продемонструвати розуміння навчального матеріалу.

Третій рівень завдань передбачає завдання і запитання, орієнтовані на 3-4 відповіді. Причому, 2 з них можуть бути правильними, але абсолютно правильна тільки одна відповідь. До третього рівня ми також відносимо тести, що розкривають вміння учнів розв'язувати стандартні навчальні завдання за схемою чи шаблоном, знання практичної діяльності. Так, наприклад: "Яку роль відіграє у розподілі опадів в Австралії Великий Вододільний хребет?"

Відповіді:

а) Великий Вододільний хребет знаходиться на заході країни і затримує значну кількість вологи.

б) Великий Вододільний хребет знаходиться на сході країни і його східні схили перебувають під впливом вологих повітряних мас Тихого океану.

в) Східні схили Великого Вододільного хребта перебувають під впливом вологих повітряних мас Тихого океану; вологість тут підсилюється також завдяки теплій Східно-Австралійській течії. Тому опадів тут випадає біля 2000 мм.

г) Східні схили Великого Вододільного хребта перебувають під впливом теплої Східно-Австралійської течії, що сприяє значній вологості в цьому регіоні, і опади можуть перевищувати 2000 мм.

IV рівень. Його ще називають "перенесення". Він кваліфікується як здатність переносити знання попередніх рівнів на нестандартні завдання (застосувати в нестандартних ситуаціях) та виробляти нові знання (творити).

Цей рівень формується на базі набутих знань попередніх рівнів, тому необхідно підкреслити, що під поняттям "творити" ми розуміємо власне продуктивний чи власне творчий рівень. Знання учням не повідомляються, а учні самостійно (без допомоги вчителя) здобувають їх у процесі розв'язання завдань. Цей рівень вимагає від учнів прояву гнучкості, нешаблонності мислення, уміння використовувати вже відомі опорні знання у новій ситуації. Так, наприклад: "Порівняйте клімат екваторіального і тропічного поясу Африки?", "Які екологічні проблеми, на вашу думку, повинні вирішувати країни Африки?"

Створивши тестові завдання і запитання, опиняємося перед іншою проблемою: як оцінити навчальні рівні учнів, використовуючи 12-бальну шкалу.

Кожен рівень має, відповідно, свою оцінку Так, перший рівень – 1 бал, другий – 2-3, третій – від 4 до 6, четвертий рівень – від 7 до 12 балів за кожну відповідь. Основна роль відводиться, на нашу думку, вчителю, який, знаючи здібності учнів, може запропонувати відповідні тести. З іншого боку, сам учень, знаючи ціну кожного рівня, може визначити ті завдання, які вибере свідомо й самостійно, відповідно до власних цілей, і зможе набрати в сумі від 1 до 12 балів, тим самим засвідчивши власні досягнення за темою.

Висновки. Створюючи тестові завдання до курсу "Географія материків і океанів", необхідно визначити найважливіші орієнтири щодо переваг моніторингу якості навчальних досягнень учнів, спрямованих не лише на державне замовлення (програми МОН України), але й на особистісний їх розвиток. Так, при розв'язуванні тестових завдань в учнів розвивається пізнавальна активність, вони можуть бачити свій прогрес щодо попередніх навчальних досягнень, відчутти розвиток власних творчих здібностей, які приведуть їх до самопізнання, самореалізації, самоконтролю та самоорганізації.

Список використаних джерел

1. Педагогічний словник /За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Пед. думка, 2001. – С. 262-263.
2. Сікорський П. Моделювання дидактичних систем оцінювання / П. Сікорський, О. Біляковска // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 2-6.
3. Моніторинг якості навчання – необхідна умова становлення творчої особистості і розвитку освітньої інституції (за результатами діагностування навченості учнів у школах області) /За ред. Р.Б. Шияна. – Ч.І-VII. – Львів: ЛОНМІО, 2000-2002.
4. Система оцінювання навчальних досягнень учнів з географії у 12-річній загальноосвітній школі: Зб. статей за матеріали Всеукр. методологічного семінару /Автор-упорядник В.С. Яценко. – К., 2004. – 68 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4-6.

6. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: рекомендації з освітньої політики / За заг. ред. О.І. Локшиної. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 46-77.

7. Енциклопедія освіти (Акад. пед. наук України) / Головний ред. В.Г. Кремень – К.: Юрінком інтер. 2008. – С. 902-903; 678-670, 680-681.

8. Корнєєв В.П. Форми навчання географії в школі / В.П. Корнєєв / Посібник для вчителя. – Кам'янець-Подільський: Абетка, – 2004. – С. 79-85.

Стаття надійшла до редакції 14.09. 2014 р.

ТИМЕНКО Л.

Институт педагогики НАПН Украины, г. Киев

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ И ТЕСТОВЫЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «ГЕОГРАФИЯ МАТЕРИКОВ И ОКЕАНОВ»

В статье определено место тестового контроля знаний учащихся в процессе изучения курса "География материков и океанов". Показано, на основе каких дидактических принципов составляются тестовые задания и определяются уровни учебных достижений учащихся, а также как они влияют на развитие познавательной активности учащихся.

Ключевые слова: тесты, дидактические принципы, познавательная деятельность, познавательная активность, уровни качества учебных достижений, учащиеся, курс "География материков и океанов".

ТИМЕНКО Л.

NAPS Institute of Education of Ukraine, Kiev

COGNITIVE ACTIVITY AND KNOWLEDGE CONTROL BY MEANS OF TESTS DURING THE COURSE "WORLD CONTINENTS AND OCEANS GEOGRAPHY" STUDYING

The place of pupils' knowledge control by means of tests during the course "World Continents and Oceans Geography" studying is determined in the article. Didactic principles of test tasks making and four levels of pupils' learning outcomes quality are defined and it also affects cognitive activity of students.

Key words: tests, didactic principles, levels of learning outcomes quality, educational activity, cognitive activity of students, pupils, course "World Continents and Oceans Geography".